

УДК 341.1+341.3

СКУТЕЛЬНИК О.Л., аспірант кафедри права ПВНЗ “Європейський університет”.
ORCID: <https://orcid.org/0009-0004-0592-1578>.

РЕГУЛЮВАННЯ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ ЖУРНАЛІСТІВ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Анотація. У статті висвітлено проблеми правового статусу журналістів та їх захист під час війни на підставі міжнародних нормативно-правових актів. Зосереджено увагу на нормах Женевської Конвенції від 1949 року та Додаткових протоколах до неї, що регулює статус журналістів під час збройних конфліктів. Акцентовано увагу на тому, що необхідно виділяти дві категорії журналістів: воєнні кореспонденти та незалежні журналісти, які розглядаються окремо, причому воєнні кореспонденти захищені збройними силами, а незалежні журналісти не мають такого спеціального захисту. Відзначається, що міжнародне гуманітарне право розглядає журналістів, які працюють в зонах ведення збройних конфліктів, як цивільних осіб, що підпадають під захист Женевських Конвенцій та Додаткових протоколів до них. Вказано на недоліки в захисті журналістів в контексті розгляду їх як звичайних цивільних осіб. Розглядається можливість створення єдиного спеціального міжнародно-правового акту, який буде визначати правовий статус журналістів під час перебування у зонах бойових дій, з урахуванням їхньої важливої місії донесення правдивої інформації до суспільства та функцій, які вони при цьому виконують. Акцентується увага на необхідності ідентифікації журналістів, наданні державами допомоги та захисту, забезпеченні вільного пересування журналістів та поваги до конфіденційності їхніх джерел. Наголошено на важливості розслідування випадків насильства або загибелі журналістів.

Ключові слова: міжнародна співпраця, воєнні конфлікти, свобода слова, воєнні умови, права людини, механізми захисту прав журналістів, захист журналістів, свобода преси.

Summary. The article highlights the problems of the legal status of journalists and their protection during the war on the basis of international legal acts. Attention is focused on the norms of the Geneva Convention of 1949 and its Additional Protocols, which regulate the status of journalists during armed conflicts. Attention is focused on the fact that it is necessary to distinguish two categories of journalists: war correspondents and independent journalists, which are considered separately, and war correspondents are protected by the armed forces, and independent journalists do not have such special protection. It is noted that international humanitarian law considers journalists working in areas of armed conflict as civilians subject to the protection by Geneva Conventions and their Additional Protocols. Deficiencies in the protection of journalists in the context of considering them as ordinary civilians are pointed out. The possibility of creating a single special international legal act is being considered, which will determine the legal status of journalists during their stay in combat zones, taking into account their important mission of conveying true information to society and the functions they perform at the same time. Attention is focused on the need to identify journalists, provide assistance and protection by states, ensure free movement of journalists and respect the confidentiality of their sources. The importance of investigating cases of violence or deaths of journalists was emphasized.

Keywords: international cooperation, military conflicts, freedom of speech, military conditions, human rights, mechanisms for the protection of journalists' rights, protection of journalists, freedom of the press.

Постановка проблеми. У сучасному світі роль журналістів у зоні збройних конфліктів є критично важливою, оскільки вони виступають як основне джерело інформації та ключовий засіб інформування громадськості. Їхня діяльність визначається необхідністю моніторингу ситуації та надання об'єктивних звітів про порушення міжнародної безпеки, про злочини які були скоєні під час збройних конфліктів, що є дуже важливим для формування чіткого уявлення громадськості про те що насправді відбувається саме в цих конфліктах.

За останні роки ми стали свідками зростання кількості військових конфліктів та нестабільності в різних регіонах світу, що підсилює необхідність ефективного захисту журналістів. Зміна характеру військових конфліктів, включаючи гібридні війни та терористичні акції, вимагає адаптації міжнародного права для забезпечення ефективного захисту журналістів. При цьому, розвиток ІТ, включаючи соціальні мережі та цифрові платформи, створює нові виклики для захисту прав журналістів у воєнних зонах та вимагає постійного адаптування правових засобів для ефективного регулювання діяльності журналістів у військових умовах.

Зростання глобальної свідомості та зацікавленості у захисті прав людини, включаючи права журналістів, створює підґрунтя для удосконалення відповідного законодавства.

Метою статті є визначення міжнародно-правового статусу журналістів та їх захист під час війни, з урахуванням різноманітних чинників, що впливають на цю ситуацію.

З урахуванням вищезазначених факторів, основним завданням роботи є детальний аналіз нормативно-правового регулювання згідно міжнародного права статусу журналістів у контексті здійснення їх діяльності під час збройних конфліктів та формулювання пропозицій щодо чіткого визначення їхнього статусу в цих умовах.

Виклад основного матеріалу. У зоні збройних конфліктів журналісти відіграють важливу роль серед обмеженого кола учасників, які можуть розкривати і висвітлювати, доносити до загалу інформацію про події та злочини які відбуваються і забезпечувати об'єктивний огляд подій. Зокрема, військові кореспонденти виконують ключову місію у забезпеченні реалізації прав людей на отримання інформації в зоні ведення бойових дій, що є необхідним елементом для нормального функціонування демократичного суспільства.

Згідно ст. 3 та ст. 18 Загальної Декларації прав людини кожній людині гарантовано право на життя, на свободу слова і особисту недоторканність та вільне вираження своїх поглядів та переконань, а також вона має право вільно збирати, зберігати, використовувати та поширювати будь-яку інформацію якою вона володіє, на свій власний розсуд вільно та без перешкод [1]. До того ж заборонена будь-яка цензура, а саме необхідність узгоджувати інформацію з відповідними органами до її розповсюдження або створення перешкод для її поширення, а іноді навіть повна заборона.

Протягом війни надання достовірної інформації про події, що відбуваються, є надзвичайно актуальним питанням. Також дуже важливим аспектом неупередженої оцінки того, що відбувається у світі, з боку засобів масової інформації (далі – ЗМІ) є повний доступ до інформації. При цьому необхідно щоб всі учасники військових конфліктів дотримувалися повної рівноваги між інтересами власної національної безпеки та невід'ємного права на свободу слова.

Журналісти завжди відігравали і відіграють дуже важливу роль у висвітленні інформації про дотримання воюючими сторонами правил війни та слідування міжнародним правовим нормам та звичаєвому праву. Вони єдині, хто може донести до нас правду про те, що відбувається. Завдяки журналістським репортажам світ дізнається

правдиву інформацію про події по всьому світу та зокрема про злочини проти людства які відбуваються під час війни. Їх основне завдання – це донести інформацію до тих, хто не бере безпосередньо участь у конфліктах, та сприяти максимальному осуду з боку суспільства щодо жорстоких та антигуманних методів ведення війни та своєчасне висвітлення подій.

Діяльність журналістів під час війни на сьогодні регулюється міжнародним гуманітарним правом (далі – МГП) та низкою міжнародно-правових актів. Зокрема діяльність та офіційно-правовий статус військових журналістів врегульовано III Женевською Конвенцією про поводження з військовополоненими від 1949 року. Згідно ст. 4 цієї Конвенції військові кореспонденти нарівні з цивільними особами та іншими військовополоненими мають право користуватись захистом та мати право на належні умови, якщо вони потраплять в полон до однієї з воюючих сторін. Саме норми міжнародного права гарантують журналістам захист та безпеку життя від незаконного свавілля влади в будь-якій державі та можливість нести правду людям [2].

Зокрема, розглядаючи МГП, слід виділити дві основні категорії журналістів, які працюють у зонах збройних конфліктів: військові кореспонденти, які супроводжують військових, та незалежні журналісти, які не пов'язані з військовими, проте МГП не надає їм особливого статусу, а лише зазначає, що вони можуть користуватися захистом так, як звичайні цивільні особи.

МГП чітко не дає визначення військового журналіста, який працює в зоні бойових дій, проте зазначає, що дані журналісти є особами які намагаються здобути інформацію, коментувати її чи використовувати для публікацій в пресі, на радіо чи телебаченні, або їх помічниками [3]. Таке трактування має дуже велике значення для надання правового захисту журналістам у небезпечних умовах та забезпечення їхньої здатності виконувати важливу роль у розкритті подій під час конфліктів, а також безпеки їхньому життю.

Якщо трактувати норми III Женевської Конвенції від 1949 року про поводженням з військовополоненими то військових кореспондентів можна віднести до журналістів які спеціалізуються на театрі воєнних дій та мають своєрідний захист збройних сил воюючих сторін, грають ключову роль у розкритті подій під час воєнних дій [2]. Згідно МГП, вони мають отримати відповідні посвідчення від державних органів, які підтверджують їхній статус та надають можливість супроводжувати збройні сили. Із отриманням посвідчення військові кореспонденти не лише підтверджують свій професійний статус, але також отримують певний захист від ворожих сил в разі взяття їх в полон.

Проте, важливо зауважити, що саме посвідчення не надає жодного спеціального правового статусу військовим кореспондентам [2].

Таким чином, статус військового кореспондента визначається не лише наявністю спеціального посвідчення та спеціального дозволу від збройних сил на здійснення такої діяльності, але й відповідно нормами міжнародного гуманітарного права.

Незалежні журналісти, які не акредитовані збройними силами, також перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права. Однак їхній статус менш чітко визначений порівняно із військовими кореспондентами.

Знову ж таки вони, так як і військові кореспонденти, прирівняні до цивільних осіб та захищені згідно норм МГП.

Розглянемо ще один документ, а саме Додатковий протокол I від 30.11.1993 р. до Женевської Конвенції від 1949 року, про захист жертв у міжнародних збройних конфліктах. Так в ст. 79 зокрема йдеться про захист журналістів які здійснюють свою професійну діяльність в зоні ведення бойових дій та визначається їх правовий статус.

Згідно даного протоколу, “журналісти, які перебувають у небезпечних професійних відрядженнях у районах збройного конфлікту, розглядаються як цивільні особи відповідно у значенні пункту 1 статті 50 і мають право на захист згідно Конвенцій при умові якщо вони жодним чином не приймали участь на боці воюючих сторін” [4]. Таким чином, МПП розглядає журналістів, фотографів та військових кореспондентів як звичайне цивільне населення та наділяє їх такими самими правами а також захищає згідно з Конвенціями про права людини та самим Додатковим протоколом.

Слід також наголосити, що журналісти користуються захистом, якщо їхні дії не порушують їхнього статусу цивільних осіб і не завдають шкоди правам військових кореспондентів, які мають акредитацію у збройних силах. Так, ст. 51 та ст. 57 Додаткового протоколу I і IV до Женевської Конвенції “забезпечують додатковий захист для журналістів, підкреслюючи їхню важливу роль у розкритті нелюдських дій під час воєнних дій”. Будь-який напад на журналіста, який призводить до серйозних поранень або смерті, розглядається як напад на цивільних осіб, що є військовим злочином. Такий абсолютний імунітет надається журналістам, якщо вони не беруть участь у бойових діях, створюючи міжнародний правовий механізм для захисту їхніх життів та безпеки в зонах збройних [5].

Журналісти, як будь-які інші суб’єкти міжнародного гуманітарного права, користуються деяким імунітетом від свавільного поводження (арешту чи тримання у якості заручників), якщо вони не беруть особистої участі в бойових діях та не застосовують зброю для нанесення шкоди. Згідно з МПП, вони мають право на неупереджений суд і гідні умови тримання під вартою. Проте, якщо існують підстави вважати, що ті чи інші журналісти брали безпосередню участь у збройних конфліктах, їхні права можуть бути порушені згідно норм міжнародного та локального законодавства. У такому випадку їх слід вважати такими, що активно брали участь у збройних конфліктах, а отже їх можуть визнати винними у скоєні злочинів та наданні завідомо неправдивої інформації у своїх корисливих цілях відповідно до міжнародного права.

Якщо військовий журналіст потрапляє в полон до ворога, йому надається статус військовополоненого, аналогічний статусу військовослужбовців, яких він може супроводжувати під час своїх репортажів з гарячих точок. Знову ж таки згідно Додаткового протоколу III до Женевської Конвенції від 1949 року про поводження з військовополоненими їм гарантовані певні права та обов’язки, такі як захист, лікування, належні умови утримання та можливість виконання релігійних обов’язків [2].

Важливо відзначити, що прирівнювання журналістів до звичайних цивільних осіб, хоча і необхідне для їх захисту, може ігнорувати їхню важливу роль та функції в зонах конфлікту. Тому виникає необхідність удосконалення міжнародного правового механізму для захисту журналістів, зокрема, розробка окремого міжнародного акту, який би визначав їх статус та надавав необхідний захист під час відряджень у важких умовах, зокрема у зонах збройних конфліктів.

Важлива роль журналіста у сприянні інформуванню громадськості про події в конфліктній зоні та викритті можливих порушень міжнародних гуманітарних норм повинна спонукати міжнародні організації до вдосконалення законодавства згідно сьогоденних реалій.

Розгляд питання про надання спеціального статусу військовим журналістам під час збройних конфліктів має багаторічну історію і визначається різними інтересами міжнародної спільноти. Це не раз обговорювалося в Організації Об’єднаних Націй. Так, Генеральна Асамблея ООН постійно приймає резолюції стосовно врегулювання

збройних конфліктів по всьому світу. Зокрема на одній з них від 2 березня 2022 року на Асамблеї ООН було прийнято Резолюцію в якій було засуджено агресію рф проти України, визначено статус цивільних під час війни та військовополонених [6]. Проте спроби прийняття спеціальної конвенції яка чітко регулювала би сторони під час війни та примушували до її чіткого дотримання з боку рф, так і не було зроблено, оскільки це вимагало повного перегляду норм міжнародного гуманітарного права. Всі ці норми дуже застаріли, а світ за 75 років дуже змінився і трапляється дедалі більше випадків, коли цими нормами нехтують дедалі більше воюючих сторін.

Міжнародні організації, усвідомлюючи, що рівень загрози стосовно ведення журналістської діяльності постійно зростає, а також постійно збільшується кількість збройних конфліктів різного характеру, розробили спеціальний Додатковий протокол II від 8.06.1977 року до Женевської Конвенції від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів не міжнародного характеру, де зробили спробу чітко визначити статус журналістів, які висвітлюють збройні конфлікти [7]. Однак ці документи на сьогодні не надають конкретних рекомендацій щодо прав та обов'язків військових кореспондентів. Невизначеність у цьому питанні створила необхідність реформування, уточнення та розширення правового захисту журналістів у контексті військових конфліктів. Проекти таких реформ неодноразово виникали, але мали лише рекомендаційний характер. Зокрема у 2002 році міжнародна організація “Репортери без кордонів” розробила і видала спеціальну “Хартію з безпеки журналістів, які працюють у небезпечних зонах” [8] – документ не лише підкреслює недосконалість міжнародного права щодо забезпечення безпеки журналістів, а й вимагає визнання їхньої ролі в світовій інформаційній системі. Хартія також закликає до визначення гарантій безпеки та використання у світі єдиної універсальної форми. Насправді, це визнання ролі журналістів як окремого суб'єкта в конфлікті відображає їхню важливу функцію як первинного джерела інформації для світової громадськості. Відсутність ефективного міжнародного захисту для них може призвести до нападів, насильства з боку воюючих сторін та недотримання правил ведення війни, що є загрозою для свободи преси та інформаційної безпеки. Це в свою чергу може призвести до зникнення такої професії як військовий журналіст.

З цього погляду, подальша робота в напрямку розробки універсального міжнародного акту, який би конкретизував правовий статус та захист журналістів у збройних конфліктах, видається на сьогодні дуже важливою та актуальною, адже щороку сотні журналістів стають жертвами конфліктів через недосконалість міжнародного права наголошуючи на актуалізації їх міжнародно-правового захисту.

На нашу думку, для вирішення описаних вище проблем, для чіткого регулювання статусу журналістів під час війни та особливо механізмів їх захисту від збройної та психологічної агресії важливо розробити новий міжнародно-правовий акт, можливо, Додатковий протокол до Женевських Конвенцій який зафіксує чітко права та обов'язки журналістів під час ведення діяльності під час війни, чітко регламентує алгоритм дій в тій чи іншій ситуації. Головне, і це дуже важливо, необхідно щоб цей документ був підтриманий та ратифікований всіма державами учасницями ООН, та щоб він виконувався та дотримувався ними. Також він повинен чітко розрізняти статус військових кореспондентів і звичайних журналістів і мати однаковий статус по всьому світу та надавати їм конкретні гарантії та механізми захисту. Цей акт повинен обов'язково враховувати специфіку роботи журналістів у збройних конфліктах та визначати їхні права та обов'язки, згідно сьогоденних реалій та загроз, які існують у всьому світі в 21 столітті та збереженні їхньої важливої ролі у світовій інформаційній

системі, необхідності мати правдиві першоджерела для можливості локалізації збройних конфліктів та їх подальшого уникнення.

Вирішення цих питань потребує тісної співпраці міжнародних громадських організацій, правозахисників та держав. Тільки через спільні зусилля можна створити ефективний правовий механізм, який забезпечить адекватний захист журналістів сьогодні та в майбутньому, враховуючи зростання кількості збройних конфліктів у всьому світі та їхню важливу роль, яку вони виконують у зонах збройних конфліктів. Вони залишаються головними борцями за права людини та дотримання демократії у всьому світі.

Висновки.

Забезпечення ефективного захисту журналістів у воєнних умовах є невід'ємною частиною збереження свободи преси та права людини на достовірну інформацію. Для досягнення цього завдання важливо враховувати динаміку сучасного світу та виклики, з якими сьогодні постійно стикаються представники ЗМІ. Перспективи вдосконалення законодавства у цій сфері охоплюють кілька ключових напрямків.

По-перше, розробка та узгодження міжнародних стандартів, що стосуються захисту журналістів, сприятиме уніфікації правових підходів на світовому рівні.

Додатково, важливо розглядати правові механізми, які забезпечують відповідальність за порушення прав журналістів. Створення ефективних судових процесів та механізмів слідства допоможе покласти відповідальність на тих, хто здійснює атаки на представників ЗМІ.

Окрім того, у цифрову епоху особлива увага має бути приділена захисту журналістів від цифрових загроз, таких як кібератаки та порушення конфіденційності даних (захисту персональних даних). Врахування цих аспектів у законодавстві сприятиме створенню комплексного захисту.

Залучення громадськості та активна участь міжнародних організацій є необхідними факторами у реалізації будь-яких правових змін. Це може включати в себе кампанії національних та міжнародних організацій, спрямовані на висвітлення проблем та вимоги до вдосконалення законодавства. Усі ці аспекти взаємодії мають сприяти створенню ефективного та сучасного законодавчого захисту журналістів у воєнних умовах, забезпечуючи їм безпеку та можливість вільно та об'єктивно висвітлювати події на міжнародному рівні.

Використана література

1. Загальна декларація прав людини: Декларація ООН від 10.12.1948 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text> (дата звернення: 25.01.2024).
2. Женевська Конвенція про поводження з військовополоненими (Додаток): Конвенція від 12.08.1949 року, станом на 03 січня 1955 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_a153#Text> (дата звернення: 25.01.2024).
3. Гнатовський М.М. та інші. Міжнародне гуманітарне право / ред. Т. Короткий. Київ: Фенікс. 2017. 145 с.
4. Додатковий протокол до Женевської Конвенції від 12.08.1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) з поправками від 30.11.93 року: Протокол ООН від 30.11.1993 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_911#Text> (дата звернення: 25.01.2024).
5. Конвенція про захист цивільного населення під час війни: Конвенція ООН від 12.08.1949 року, станом на 23.02.2023 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text> (дата звернення: 25.01.2024).

6. Захист журналістів у збройних конфліктах: Резолюція Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй ES-11/6 (2023) <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D0%B5%D0%B7%D0%BE%D0%BB%D1%8E%D1%86%D1%96%D1%8F_%D0%93%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%BE%D1%97_%D0%90%D1%81%D0%B0%D0%BC%D0%B1%D0%BB%D0%B5%D1%97_%D0%9E%D0%9E%D0%9D_ES-11/6> (дата звернення: січень 2023).

7. Захист жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру: Додатковий Протокол II від 08.06.1977 року до Женевської Конвенції від 12.08.1949 року, станом на 08 грудня 2005 року <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text> (дата звернення: 25.01.2024).

8. Хартія безпеки журналістів, які працюють у зоні бойових дій або небезпечних зонах: Асоціація з питань освіти в галузі прав людини. <<https://hrea.org>> (дата звернення: 25.01.2024).

~~~~~ * * * ~~~~~
~~~~~